

IN MEMORIAM

Йовка Тишева

В края на миналата академична година се разделихме с проф. дфн Искра Ликоманова. Тя не беше автор на учебници и учебни помагала за българското училище, не беше сред експертите по въпросите на езиковото и литературното обучение. Тя обаче беше от учените, които дават облика на съвременната славистика и българистика. А от непротиворечивата, добре аргументирана филологическа теория тръгва добрата педагогическа практика. Изследванията на Искра Ликоманова в областта на актуалното състояние на славянските езици, на езиковата ситуация и динамиката на българския език са именно такава надеждна теоретична основа. Общуването с чуждите литератури и култури, въпросите на превода и межкултурния трансфер също бяха част от научната проблематика в нейните текстове.

Искра Ликоманова завършва специалността „Славянска филология“ (полски, сърбо-хърватски и руски) в СУ „Св. Климент Охридски“. След подготовка в Ягелонския университет в Краков през 1983 г. защитава дисертация на тема „*Charakterystyka interpunkcji polskiej w swietle normy i praktyki*“ и получава научната и образователната степен *доктор по филология*. От 2006 г. е доктор на филологическите науки с дисертация на тема „*Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художественния текст*.“ Научното ѝ развитие преминава през поредица от специализации в Прага, Варшава, Рим, Оксфорд, чиято научна проблематика е свързана със славянското езикознание, теорията на превода и межкултурните и езиковите контакти.

Академичната кариера на Искра Ликоманова започва в Института по български език, а от 1997 г. се свързва със Софийския университет, с Катедрата по славянско езикознание. От 1997 г. тя е доцент по теория на превода в тази катедра, а от 2007 г. – професор. Работила е и като хоноруван преподавател във Великотърновския университет – по дисциплините „*Историческа граматика*“ и „*Съвременен полски език*“, в Шуменския университет, в Ягелонския университет в Краков. От 2009 г. до края на дните си тя беше лектор по български език в университета „Ла Сапиенца“ в Рим. В рамките на редица международни програми е изнасяла лекции в университетите в Белград, Варшава, Грац, Дрезден, Ерланген, Марбург, Оксфорд, Рим.

В периода 2001 – 2003 г. като заместник-декан на Факултета по славянски филологии на СУ Искра Ликоманова беше ангажирана с организацията на международната дейност на факултета. Като един от основателите на магистърската програма „*Преводач-редактор*“ (2002 г.) тя отстояваше с целия си личен авторитет и амбиция правото на съществуване на подобна интердисциплинарна програма

именно във Факултета по славянски филологии. След периода на недоверие и скептицизъм, характерен като цяло за прехода към тристепенно обучение в университета, днес тази програма вече се е утвърдила като най-предпочитаната и успешна магистърска програма във Факултета по славянски филологии.

Широтата на научните интереси на Искра Ликоманова, търсенето на новото, непознатото или нетрадиционното се проектират особено ярко в научните проекти, в които е участвала: координатор на проекта „Автобиографичните истории – езикови, културни и психологически характеристики“, финансиран по програма на Централноевропейския университет (1994 – 1996 г.); координатор на проекта „Библиотека Славика“, финансиран от фондация „Отворено общество“ (2001 – 2002 г.); координатор на проекта „Balkan media mutual reading“, в който участват Софийският университет, Университетът в Скопие, Белградският университет (2002 г.). Тя е част от екипа на проекта „Балканските традиции – съжителство на култури, религии и езици“, финансиран от фондация „Отворено общество“ (2004 – 2005 г.) и ръководител на проекта „Старинна българска култура в полиетничен контекст (фолклор, език и традиции на банатските българи във Войводина)“, с финансовата подкрепа на фонд „Научни изследвания“ на МОН (2007 – 2010 г.). Тематиката на тези проекти я води от личните истории на жени от различни поколения в района на Банско през филологическото славистично наследство до многоезичието на областта Банат, попадаща днес в териториите на три държави – Румъния, Сърбия и Унгария. Научните проекти срещат изследователските интереси на Искра Ликоманова с колеги и съмишленици, стават повод за нови инициативи, поставят началото на нови творчески контакти. Но се заявяват най-ясно в над 200 научни публикации, в рецензиите и обзорите, в преводите, в научните редакции на различни авторски и преводни текстове, които Искра Ликоманова ни остава.

Поглеждайки към монографиите, статиите и научните съобщения на Искра Ликоманова веднага може да очертаем нейните безспорни научни приноси в няколко области на филологическото познание: теория на превода, описание на славянските езици (актуално състояние на граматическата и лексикалната система, езикова ситуация и развойни тенденции), лингвистика на текста (устни и писмени текстове). Сред тях като най-значими могат да се определят приносите ѝ в теорията на превода, в частност на славяно-славянския превод. Те са представени в две от нейните монографии: „*Преводът: между теорията и практиката*“, С., 2002, и „*Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествения текст*“, С., 2006. Първата от тях представя вижданията на Искра Ликоманова за теоретичните основи на тази дисциплина. Тя определя теорията на превода като синкретична, интердисциплинарна наука, която анализира различни видове текстове: писмени (художествени, публицистични и т.н.) и устни. Обект на теорията на превода е текстът – текстът на оригиналния език, на който е мислен и създаден, и текстът, препредаден чрез езика на превода. Очакването тези два текста да се припокриват смислово и функционално се реализира в една или друга степен в зависимост от езиковата и социо-културната компетентност на преводача. В монографията един от централните теоретични въпроси е този за същността

на преводната единица – транслема, транслема. На практика може да се превеждат единици на всички езикови равнища, включително и на фонетично (затова е отделено подобаващо място на въпросите на транскрипцията и транслитерацията). Понеже анализът на превода се прави най-вече на текстово и интертекстово равнище, важно е и преводчът, и теоретикът в областта на транслатологията да са запознати с особеностите на различните видове текстове. Отделено е място и на въпроса за видовете превод. Искра Ликоманова много точно систематизира и онагледява типовете класификации, като предлага и свой комплексен модел. Открити са специфичните граматически и лексикални особености на превода на видовете писмени текстове: научно-технически, публицистично-информационен, административно-делови и превод на поезия. Практиката на превода е илюстрирана именно чрез конкретни наблюдения върху превод на поетически текстове – шест превода на български език на едно стихотворение; превод на една творба на български, на английски и на два славянски езика; на два превода на български език на една творба с дистанция от 60 г. между преводите.

Монографията *Славяно-славянският превод, Лингвистичен подход към художествен текст*, С., 2006 е първото по рода си цялостно изследване на особеностите на превода от славянски на друг славянски език. Определят се редица славянски специфики на превода, свързани с транспозициите и лексикалните трансформации, както и със стилистичното (не)съответствие при превода. Задълбочена е класификацията на преводните текстове; разширен е анализът на трансформациите при превод. Теоретичните въпроси са илюстрирани чрез наблюдения върху преводите на „Майстора и Маргарита“ на М. Булгаков – едно от любимите произведения за сравнителни транслатологични анализи на Искра Ликоманова, представено и в редица нейни статии и доклади.

Наред с езиковите и социо-културните аспекти на превода като процес на разбиране, интерпретация и преизразяване на оригинала със средствата на друга езикова система и в друг контекст, Искра Ликоманова се занимава и със семиотичните аспекти на превода – в статиите за превод на каламбури, на значещи заглавия, за неузуалното словообразуване и авторските неологизми, за езиковите игри. Нейните наблюдения показват, че не само в разговорната реч, но и в езика на печата, и в политическия език на трансформация се подлага най-комуникативно значимата част, като подмяната на информативно значими елементи цели нарушаване на стереотипа.

Наблюденията на Искра Ликоманова върху актуалното състояние на лексикалните системи на славянските езици са приноси и за теорията на славянското езикознание, и за теорията на превода. В статиите ѝ на тази тема четем за механизмите на заемане на лексикални елементи в различните славянски езици, за процесите на терминологизация на нова лексика, за рестандартизацията и колоквиализацията в южнославянското езиково пространство. Материалът, който Искра Ликоманова е анализираща, също е впечатляващ – в корпусите ѝ наред с лексикографските данни и медийните масиви присъстват ежедневни битови устни и писмени текстове, различни типове кратки информативни текстове (реклами,

обяви, рецепти, инструкции и под.). Друга „тема с продължение“ в славистичните изследвания на Искра Ликоманова е темата за актуалното състояние в езиковите системи на славянските езици: за спецификата на езиковите ситуации в отделните славянски страни, за отношението между книжовно и разговорно, за стандарта и субстандарта и влиянието на обществените промени върху езиковите формации.

Пионерска беше работата на Искра Ликоманова по изследване и на още един специфичен обект – устната реч, устните текстове както на български език, така и в съпоставка с други славянски езици. И досега монографията ѝ *„Синтаксис на българската разговорна реч (в съпоставка с други славянски езици)“*, С., 1992, остава единственото по рода си цялостно детайлно изследване на синтактичните особености в устната спонтанна неподготвена комуникация. Със завидна изследователска интуиция Искра Ликоманова е регистрирала онези специфични черти, които отличават устното от писменото общуване, подготовеното от спонтанното, диалогичното от монологичното. Изследванията ѝ по тази тема се основават на богата база данни, резултат от личната ѝ събирателска дейност чрез теренни проучвания, включено наблюдение, анкети и т.н. В океана на живата реч тя успяваше да види промените в езиковата система, иновациите и тенденциите в динамиката на българския език. Статиите ѝ за особеностите на устните текстове, за структурата и организацията на репликите в устната реч съвсем основателно могат да се окачествят и като основополагащи, и като христоматийни, защото задават параметрите на обективното научно изследване на актуалното състояние на българската реч.

Пак с българската реч, само че реализирана в чуждоезиково обкръжение, бяха свързани едни от последните творчески проекти на Искра Ликоманова – за езика на българите павликяни, живеещи в областта Войводина в Сърбия. Ентусиазмът да се изследва неизследваното беше първото предизвикателство – защото за тази българска общност почти нямаше данни, включително и в подборните диалектоложки изследвания на български говори извън територията на България. Освен анализ на актуалното състояние на именната система в говора и на особеностите на многоезичната езикова ситуация, в която живеят банатските българи, Искра Ликоманова извърши огромна проучвателска работа върху граматиките на павликянския език на Й. Рил, издадени в средата и края на XIX век. Сравнението на предлаганата в граматиките норма с реалната диалектна норма, представена в устните и писмените текстове на банатските българи, очертава динамиката в диалектната система.

Препрочитайки списъка с публикации на Искра Ликоманова, за пореден път бях впечатлена от широтата на научната проблематика, с която беше изпълнено динамичното ѝ ежедневие. Видях и недовършените проекти, започнатите анализи или само набелязаните въпроси, които чакат своята пълна разработка – наред със спомените, емоциите, съпреживените моменти и тези „програми“ за бъдещи изследвания са част от наследството, което Искра Ликоманова ни остави.